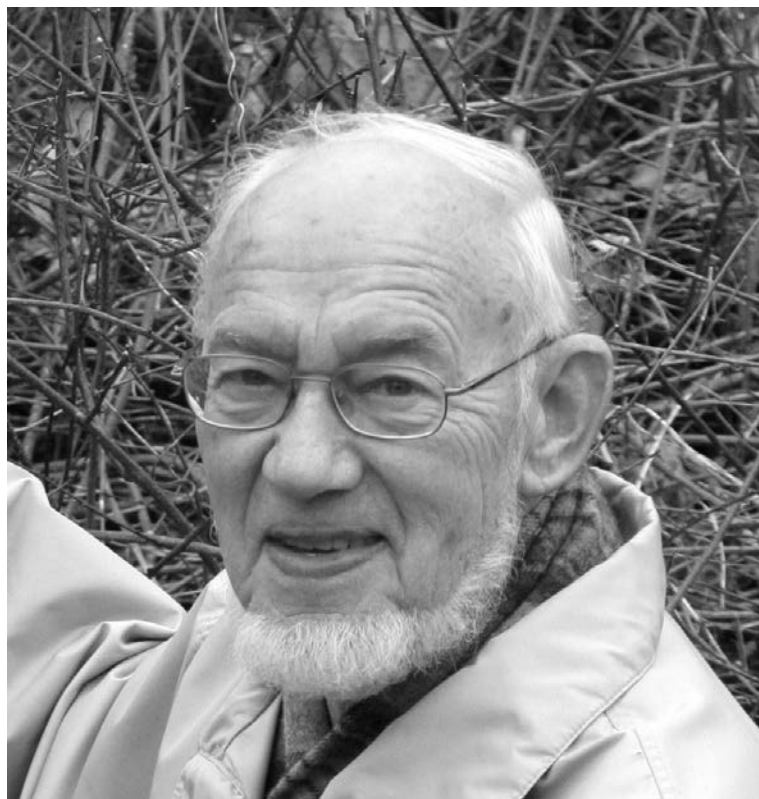

Hans Linnemann

7 mei 1931 - 6 mei 2016

Hans Linnemann werd geboren in Rotterdam. Als schooljongen zwierf hij graag langs de haven en droomde dan van verre landen. Hij wilde naar de zeevaartschool, maar zijn slechte ogen maakten dat onmogelijk. Veel later zei hij daarover: 'Ik denk dat diep in mij die hang naar de grote vaart (en, toegegeven, ook de hang naar het onbekende en exotische) nooit helemaal verdwenen is, en mede ten grondslag ligt aan mijn belangstelling, als econoom, voor landen overzee en voor de internationale handel.'¹ Die belangstelling stond centraal in zijn wetenschappelijke werk.

Na zijn eindexamen HBS ging hij in Delft studeren. Dat beviel niet en na een jaar was hij weer terug in Rotterdam: hij zwaaide om naar de economiestudie aan de toenmalige Nederlandse Economische Hogeschool (NEH). Vanaf 1951 (toen hij twintig was) werkte hij op het Nederlands Economisch Instituut (NEI), eerst als assistent, later als onderzoeksmedewerker. Op het NEI leerde hij Jan Tinbergen kennen, die zijn promotor werd en hem voor het leven inspireerde door zijn soberheid, idealisme en maatschappelijke gedrevenheid. Hij sprak heel vaak over Tinbergen, altijd met het grootste respect: wat hij en anderen deden, kon niet in de schaduw staan van het werk van de leermeester.

In de periode 1958-1966 was hij (hoofd)medewerker aan de NEH waar hij ontwikkelingsprogrammering en wiskundige economie doceerde en betrokken was bij Tinbergens onderzoeksprojecten. Hij werkte in die tijd ook drie jaar in het buitenland: in Ecuador als VN deskundige, in Egypte eerst in diezelfde rol en later als *assistant professor* aan de Amerikaanse Universiteit van Caïro.

In zijn proefschrift presenteerde Linnemann een buitengewoon zorgvuldige empirische analyse van internationale handelsstromen, een formidabele

---

¹ H. Linnemann, *Internationale handel en economische groei in ontwikkelingslanden*, afscheidscollege Vrije Universiteit, 6 april 1992, p. 1; gepubliceerd in *Maandschrift Economie*, jrg. 57, 1993, pp. 124-139.

prestatie in een tijd waarin de data voor zo'n onderzoek nog bijeengesprokkeld moesten worden. Tinbergen had bedacht dat Newtons graviteitsvergelijking gebruikt kon worden om de omvang van bilaterale handelsstromen in statistische zin te verklaren uit de 'massa' van de twee handelspartners en de afstand tussen de twee landen. Linnemann maakte deel uit van het NEI-team dat werkte aan de eerste toepassing, die door Tinbergen werd gepubliceerd in 1962.² Linnemann verfijnde die eerste empirische analyse aanzienlijk.³ Hij kon later smakelijk vertellen over het monnikenwerk dat hij had verricht om de gegevens voor dat onderzoek te verzamelen, o.a. met bezoeken aan Rotterdamse reders om hun handelsroutes te bespreken. Dit graviteitsmodel bleek de omvang van de internationale handelsstromen opmerkelijk goed te kunnen weergeven. Zijn proefschrift werd daardoor de *locus classicus* voor de graviteitsanalyse in de economie⁴ en wordt tot op heden nog steeds veelvuldig geciteerd, bijvoorbeeld in studies die de effecten van handelsverdragen proberen te schatten. Dat gaf Hans, die wel bescheiden was, maar niet zo bescheiden als velen dachten, veel voldoening. Pas rond 2000 kreeg het model, dat tot dan toe op niet meer dan een analogie met de natuurkunde was gebaseerd, een micro-economische theoretische basis, die de belangstelling voor empirische toepassing ervan weer deed opleven. Typerend was dat Hans zo'n theoretische onderbouwing niet zo nodig vond: een goede beschrijving was al heel wat.

In 1966, het jaar van zijn promotie, werd Linnemann benoemd als hoogleraar economie aan het *Institute of Social Studies* in Den Haag. Vier jaar daarna werd hij gewoon hoogleraar ontwikkelingseconomie aan de Vrije Universiteit, waaraan hij toen al zes jaar verbonden was, eerst als buitengewoon lector en vervolgens als buitengewoon hoogleraar. De VU zou verder zijn thuisbasis blijven.

Helaas ontwikkelde zijn echtgenote Ada na de geboorte van hun vierde kind een blijvende psychische stoornis, waardoor Hans zich steeds vaker om het

---

2 J. Tinbergen, *Shaping the World Economy; Suggestions for an International Economic Policy*, New York: Twentieth Century Fund, 1962.

3 De Hongaar Nagy deed tegelijkertijd vrijwel hetzelfde, maar zijn werk heeft veel minder aandacht gekregen.

4 H. Linnemann, *An Econometric Study of International Trade Flows*, Amsterdam: North-Holland, 1966.

thuisfront moest bekommeren en ook steeds minder internationaal ging reizen.

In Nederland verwierf Linnemann geleidelijk de reputatie van 'slimste jongen in de klas van Tinbergen'.⁵ Door zijn rust, gezag en tact werd hij alom beschouwd als het geweten van zijn vakgebied, waarop veelvuldig beroep werd gedaan om te bemiddelen tussen al diegenen die zich als Tinbergens opvolgers opwierpen in universitaire kring en daarbuiten. Dat waren er nogal wat, want zowel kerk als politiek gingen zich begin jaren zeventig intensief op het terrein van de ontwikkelingsproblematiek begeven. Vol enthousiasme en met het voor hem kenmerkende gevoel voor understatement sprak Linnemann een breed scala aan gezelschappen toe, vaak optredend namens Jan Tinbergen, die uitnodigingen naar hem doorschoof toen hij zich tijdens zijn emeritaat in toenemende mate op vrede en veiligheidsvraagstukken en milieuproblematiek ging richten. Zo werd Linnemann langzaam aan 'de' ontwikkelingsdeskundige van Nederland.

In 1972 deed het bekende rapport van de Club van Rome, *The Limits to Growth*, veel stof opwaaien. Methodologisch viel er veel aan te merken op die studie. De Club van Rome erkende dat er heel wat vervolgonderzoek nodig was en vroeg Tinbergen in dat verband na te gaan in hoeverre de omstreeks het jaar 2000 naar verwachting verdubbelde wereldbevolking van basisbehoeften als voedsel, kleding, huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg zou kunnen worden voorzien. Tinbergen gaf ook dit verzoek door aan Linnemann en beperkte zijn eigen rol tot begeleiden en adviseren. Voor dit onderzoek, waaraan de Club van Rome geen cent bijdroeg, moest Linnemann dan nog wel even zelf alle financiering vergaren. Al sprokkelend bij overheid en bedrijfsleven lukte het hem, veelal via kosteloze detachering van onderzoekers, een groot multidisciplinair team bijeen te brengen, aanvankelijk aangevuld met medewerkers die via een regeling van het Ministerie van Sociale Zaken werden benoemd als zogenaamd werkeloze academici.

Dit gezelschap was bijzonder multidisciplinair maar daarmee ook wel erg heterogeen. Er zat zelfs een psychiater bij. Het was de tijd van inspraak en medezeggenschap en Hans stond erop iedereen de ruimte te geven zonder

---

⁵ Dick Wittenberg, 'Nummer 1 in het team van Tinbergen', *NRC Handelsblad*, 21 mei 2016.

directief te zijn. Aanvankelijk leidde dit uiteraard tot chaos, maar na enige tijd splitste de landbouwgroep zich af van het grotere geheel en ging het team op twee verschillende niveaus functioneren: een meer specialistische groep die een zeer gedetailleerd model van de wereldeconomie, MOIRA, bouwde, met veel aandacht voor de voedselvoorziening, en een generalistische groep die de bredere problematiek van de verdubbelde wereldbevolking op de andere terreinen bekeek.⁶ In de landbouwgroep werkten de VU samen met Wageningen. Al snel werd duidelijk dat het verdubbelen van de voedselproductie technisch mogelijk was, maar ook dat hongers daarmee niet was uitgebannen, deels door de ongelijkheid in de verdeling van koopkracht, zowel internationaal als binnenlands. Het oplossen van dat probleem is veel moeilijker.

Toen het werk zijn voltooiing naderde rapporteerden Linnemann en zijn groep aan de Club van Rome bij hun reguliere bijeenkomst in Alpbach, Tirol. Het gezelschap reageerde tamelijk lauw op de bevindingen, want het ging hen om schaarste aan grondstoffen en om milieuproblematiek, maar in de eerste plaats toch om het vraagstuk van de overbevolking. Deze Malthusiaanse opstelling botste vrij hevig, zowel conceptueel als tijdens de bijeenkomst, met de ontwikkelingsvisie aan Nederlandse kant, die armoedebestrijding voorop stelde. Daarop besloot Hans zijn heil elders te zoeken.

Via Jan Tinbergen legde hij contact met Tjalling Koopmans. Deze was na een met eveneens de Nobelprijs voor economie beloonde carrière op theoretisch terrein, steeds sterker gaan hechten aan de maatschappelijke aspecten van zijn vak, en had belangstelling opgevat voor het hergebruik van grondstoffen, duurzame energievoorziening en voedselvoorziening. Koopmans organiseerde een jaarlijkse *Global Modeling* conferentie bij het net opgerichte *International Institute of Applied Systems Analysis* (IIASA) in Oostenrijk, waar Oost en West gezamenlijk allerlei wereldproblemen zouden gaan bestuderen. Hij had daar al enige aan de Club van Rome gelieerde groepen laten optreden maar vond dat de meeste tot dusver te weinig aandacht hadden geschonken aan de economische fundering. Toen hij zag dat het MOIRA-project dit wel probeerde, nodigde hij de groep al in 1975 uit de resultaten te komen presenteren.

---

⁶ Garbutt, J., H. Linnemann e.a., *Mensen Tellen*, Utrecht: Spectrum, Prisma Pocket 553, 1976.

Die presentatie werd goed ontvangen. De steun van Nobelprijswinnaars Tinbergen en Koopmans en de belangstelling voor de wereldvoedselvoorziening vanuit de landen in Oost-Europa, destijds belangrijke voedselimporteurs, droegen ertoe bij dat IIASA in 1976 besloot een groot meerjarig voedselvoorzieningsprogramma te starten, als opvolger van het MOIRA-project.

Hans verloor Nederland daarbij echter niet uit het oog. Samen met zijn VU-collega Jerrie de Hoogh besloot hij naast dit internationale initiatief ook het Centre for World Food Studies op te richten. Beiden spraken liefst bilateraal met de diverse partijen en wisten elke gesprekspartner dan te overtuigen dat hij toch echt buitenspel zou komen te staan als hij zich niet aansloot bij dit initiatief. Uiteindelijk wisten Linnemann en De Hoogh meerjarige financiering te verkrijgen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en van Landbouw en Visserij, en werden de betrokken ministers bereid gevonden om de Stichting Onderzoek Wereldvoedselvoorziening (SOW) op te richten, met vestigingen aan de VU en in Wageningen. Het Centre for World Food Studies bestaat nog steeds.

De tegenstelling arm-rijk tussen het Noorden en het Zuiden, maar ook binnen landen zelf zou zijn aandacht blijven houden. Ook over de omvang van de migratiestromen die deze ongelijke inkomensverdeling zou kunnen veroorzaken, binnenlands van platteland naar stad evenals internationaal, maakte hij zich al sinds de MOIRA-tijd zorgen.⁷

Linnemann dankt zijn wetenschappelijke reputatie vooral aan zijn dissertatie en zijn leiderschap van het MOIRA-project. Na de afronding daarvan deed hij een tijd lang weinig onderzoek, maar aan het einde van zijn loopbaan pakte hij de draad weer op. Hij keerde toen terug naar het onderwerp van zijn proefschrift, de internationale handel van ontwikkelingslanden. Dat leidde tot een reeks artikelen en tot zijn afscheidscollege waarin hij met kenmerkende bedachtzaamheid de controversiële vraag behandelde hoe belangrijk handel is voor ontwikkeling.

---

7 M.A. Keyzer, H. Linnemann en W. Tims, 'Gevolgen van vrijere handel en migratie voor het hongervraagstuk', in: H.J. Silvis, L.H.G. Slangen en A. J. Oskam (red.), *Landbouwpolitiek tussen diagnose en therapie*, Wageningen, 1991.

In 1992 ging hij vervroegd met pensioen om meer steun te kunnen geven aan zijn vrouw. Hij stopte toen radicaal met zijn wetenschappelijk werk. Linnemann kreeg veel erkenning. Het Institute of Social Studies verleende hem een honorary fellowship (in feite een eredoctoraat) en in 1984 werd hij gekozen als KNAW-lid. Bij zijn afscheid in 1992 werd hij benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Maar toen de directeur-generaal hoger onderwijs hem die onderscheiding wilde opspelden, weigerde Linnemann, onder veel consternatie, met de mededeling dat er zoveel anderen waren die het meer verdienden dan hij. Hans kon zeer koppig zijn.

Hij heeft veel betekend voor een groot aantal promovendi en jonge onderzoekers. Velen van hen mopperden wel eens dat zij van hem meer advies over de vorm dan over de inhoud van hun werk kregen, maar onderstreepten steeds weer dat hij hen heeft gestimuleerd en geïnspireerd. Zij houden zijn grote persoonlijke betrokkenheid in dankbare herinnering.

Die betrokkenheid was een opvallende eigenschap. Hij had veel aandacht voor de mensen om hem heen en wilde echt dat het goed met hen ging. Die oprechte belangstelling werd zeer gewaardeerd maar in de woorden van een naaste medewerker: 'He himself, though, is a loner; a reclusive researcher and puzzler.'⁸

Hij zonderde zich inderdaad nogal eens af en was een puzzelaar: graag alleen met zijn jigsaw puzzels, zijn muntenverzameling, zijn genealogisch onderzoek. Ook in zijn wetenschappelijke werk liep hij meer warm voor puzzels, praktische vragen die moesten worden opgelost in beschrijvend onderzoek, dan voor theorie. Tot op hoge leeftijd is hij een man van de feiten gebleven. 'Getting the record straight' was voor hem van eminent belang. Hij kon met engelengeduld tabellen opstellen en in keurig handschrift invullen tot het laatste getalletje was verzameld en gecontroleerd. Hij vond het daarna zichtbaar heerlijk om dan gewoon een tijdje naar zo'n ingevuld blad te kijken, voor hij aan het sommen maken begon. Potlood, papier en rekenmachine waren zijn instrumenten, Prebisch, Lewis, Koopmans en Tinbergen zijn helden. Met zijn overlijden is er een tijdperk afgesloten lijkt het wel.

---

⁸ Hermine Weijland, zoals geciteerd in J. de Hoogh, 'Hans Linnemann: an inspired and inspiring scientist', in J.W. Gunning, H. Kox, W. Tims en Y. de Wit (red.), *Trade, Aid and Development: Essays in Honour of Hans Linnemann*, Basingstoke: Macmillan, 1994, p. 3.

Hans Linnemann was verontwaardigd over onrecht en ongelijkheid in de wereld. Hij werd gedreven door 'his belief that a world polarized by extreme richness and abject poverty is intolerable'⁹ en wilde bijdragen aan een oplossing van die problemen. Dat leidde ook tot allerlei activiteiten buiten de wetenschap. Zo was hij bestuurslid (o.a. vicevoorzitter) van de Novib en lange tijd (1969-1987) lid van de Nationale Adviesraad voor Ontwikkelings-samenwerking. Met een werkgroep van zijn kerk in Leidschendam bracht hij in de tijd van de koude oorlog jarenlang bezoeken aan geloofsgenoten in Oost-Duitsland.

Zelf zei hij '... zonder idealen kan ik niet leven'.¹⁰ Hij was overtuigd van de noodzaak van een andere internationale economische orde. Zijn vak moest daarbij helpen: wetenschap had je niet voor jezelf, maar moest in dienst staan van het streven naar een betere wereld.

---

⁹ De Hoogh, *op. cit.*, p. 9.

¹⁰ Freek Andriessse en Teus van Walderveen, 'Ik geloof in de macht der ideeën: interview met Prof. Linnemann', *Economisch Bulletin*, faculteitsblad van de Economische Faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam, november 1985, pp. 4-9.